Nasilje u porodici – Pojedini kriminološki i krivično pravni aspekti

Jelena Matijašević i Joko Dragojlović

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu

Article Information*

Pregledni rad • UDK: 343.55(497.11)
Volume: 19 Broj: 2, stranice: 89–109.

Primljeno: 6. maj 2022 • Revizija: 7. jun 2022 • Prihvaćeno: 10. jun 2022.

https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.89md

Podaci o autorima

Jelena Matijašević https://orcid.org/0000-0001-8068-0816

Joko Dragojlović https://orcid.org/0000-0002-4713-1855

Ne postoji konflikt interesa u pogledu izrade ovog teksta.

Autorka za korespodenciju: Jelena Matijašević, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Geri Karolja 1, 21107 Novi Sad, Srbija.

Email: jelena@pravni-fakultet.info

---

* Cite (APA):
Matijašević, J., & Dragojlović, J. (2022). Nasilje u porodici – pojedini kriminološki i krivičnopravni aspekti [Domestic Violence – Certain Criminological and Criminal Law Aspects]. *Kultura polisa*, *19*(2), 89–109. https://doi.org/10.51738/Kpolisa2022.19.2p.89md

Kultura polisa
19(2), 89–109.

Sažetak

Nasilje u porodici kao akt iskazivanja moći i kontrole nad žrtvom unutar same porodice, poslednjih godina poprima osobine modela ponašanja, te kao takav predstavlja više nego aktuelan predmet doktrinarne analize, ali istovremeno i ponašanje za čije je suzbijanje naročito zainteresovana i sama praksa. Uopšte uzev, nasilje u porodici kao savremeni društveni fenomen poprimilo je mnogo značajnije razmere u društvenim okvirima i probudilo daleko značajniju pažnju javnosti u odnosu na druga krivična dela protiv braka i porodice. Kada je reč o Srbiji, postoji izrazita potreba za prevencijom porodičnog nasilja. Problem je, naime, veoma rasprostranjen i duboko ukorenjen u tradiciji društva, tako da je prevashodno potrebno stabilizovati i izgraditi društvo na novim vrednostima nenasilja. Imajući u vidu temu, rad se bavi pitanjima – šta je nasilje u porodici, ko je žrtva, a ko učinilac krivičnog dela nasilja u porodici, koja je svrha Zakona o sprečavanju nasilja u porodici i drugih aktuelnih zakonskih rešenja, s ciljem identifikovanja raspoloživih mera zaštite i procedura za obezbeđivanje njihovog sprovođenja.

Ključne reči: porodično nasilje, brak, porodica, zaštita žrtava, psihičko nasilje, fizičko nasilje

Kultura polisa
19(2), 89–109.

Nasilje u porodici – Pojedini kriminološki i krivičnopravni aspekti

Nasilje u porodici, u smislu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, jeste „akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj, usvojenik, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živeo u zajedničkom domaćinstvu“ (Narodna skupština Republike Srbije [Narodna skupština], 2016, čl. 3, st. 3).

Nasilje u porodici kao akt iskazivanja moći i kontrole nad žrtvom unutar same porodice, poslednjih godina poprima osobine modela ponašanja, i kao takav predstavlja veoma aktuelan predmet doktrinarne analize, ali u isto vreme i ponašanje za čije je suzbijanje naročito zainteresovana i sama praksa.

Prema Nikolić-Ristanović (2002, p. 13), „istraživanja o rasprostranjenosti nasilja u porodici kod nas pokazuju da je u uzorku od 700 žena svaka treća izjavila da je žrtva nekog oblika fizičkog, a svaka druga – psihičkog nasilja u porodici“. Takođe, „istraživanje o odnosu državnih organa, sprovedeno krajem devedesetih godina, pokazalo je da je svaki treći krivični postupak za dela nasilja, vođen pred sudovima u Beogradu, bio vezan za nasilništva učinjena u krugu porodice“ (Lukić & Jovanović, 2001, p. 38). Prema Njegulović (2012, p. 593), „statistika pokazuje da se kao nasilnici najčešće pojavljuju muškarci, dok su žrtve nasilja najčešće žene i deca, a veliki broj ovih slučajeva imao je tragične posledice što je dovelo do neophodnosti uključivanja države i medija u rešavanje ovog kompleksnog problema. Koliko je situacija alarmantna pokazuju podaci Viktimološkog društva Srbije, prema kojima je svaka četvrta žena na Balkanu žrtva porodičnog nasilja“.

S obzirom da zdrava i funkcionalna porodica predstavlja osnovu svakog društva, a obrasci ponašanja koji se stiču u porodici, predstavljaju

Kultura polisa
19(2), 89–109.

temelj vaspitanja svakog pojedinca, skladni i funkcionalni porodični odnosi predstavljaju jedan od najvažnijih uslova za pravilan razvoj i odrastanje dece. U tom smislu, slučajevi nasilja u porodici, a posebno nasilja nad decom dovode do ozbiljnih posledica i trauma koje imaju dalekosežne posledice.

Predmet istraživanja predstavljaju pojedini kriminološki i krivičnopravni aspekti nasilja u porodici. Takođe, predmet istraživanja sastoji se u analizi nasilja u porodici, analizi žrtava i učinilaca, kao i analizi Zakona o sprečavanju nasilja u porodici uz poseban naglasak na mere zaštite i postupaka za dobijanje naloga za zaštitu.

Nasilje u porodici kao kriminološki i krivičnopravni fenomen

Nasilje u porodici je, prema Žarković i saradnicima (2012, p. 5) „jedan od oblika diskriminacije i kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao što su: pravo na život; bezbednost; slobodu; dostojanstvo; fizički i psihički integritet i dr., a javlja se kao posledica, kako neravnoteže moći između pojedinih članova porodice, najčešće partnera ili bivših partnera, tako i težnje da se ta neravnoteža moći iskoristi, odnosno zloupotrebi od strane pojedinca za uspostavljanjem dominacije i kontrole nad partnerom ili drugim članom porodice koji u tom međusobnom odnosu poseduje manje moći. Ta moć nad drugim članom porodice može biti posledica fizičke, psihičke, ekonomske ili društvene nadmoći, a ispoljava se kao fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko nasilje“.

Nasilje u porodici je pojava koja najpre pogađa porodicu u kojoj se dešava i dugo se smatralo da porodični odnosi predstavljaju privatnu sferu svakog pojedinca. Međutim, imajući u vidu posledice do kojih ova pojava dovodi, jasno je da je porodično nasilje pitanje koje se tiče svakog društva i države i da se po ovom pitanju dosta radi i sa aspekta zakonodavnog i institucionalnog okvira, ali i sa aspekta podizanja svesti o prijavljivanju nasilja. Patrijarhalna i tradicionalna shvatanja o različitom položaju polova i o ulogama u porodici svakako su u određenoj meri i doprineli pojavi nasilja u porodici, a čini se da su još više doprineli da se slučajevi nasilja ne prijavljuju, već da

se određeni slučajevi nasilja tretiraju kao porodični problemi koji će se rešiti i kao problemi koji predstavljaju sastavni deo porodičnih odnosa. U istraživanju porodičnog nasilja nad ženama „ne postoje opšteprihvaćeni koncepti niti metodologije. Poslednjih trideset godina u ovoj oblasti istraživanja učinjeni su veliki pomaci, ali se i dalje vode snažne debate o prednostima i nedostacima različitih teorijskih i metodoloških pristupa“ (Opsenica Kostić et al., 2016, p. 137). Međutim, koliko god se sprovodila različita istraživanja, kao i podizala svest o prijavljivanju nasilnika, ovaj vid kriminaliteta će uvek imati jako veliku tamnu brojku. Takođe, iskustva nam govore da tamo gde se nasilje pojavilo, u slučaju da žrtva pokaže „razumevanje i toleranciju“, nasilje se nastavlja i po pravilo dolazi do težih posledica, pa neretko i do onih najtežih. U tom smislu, poslednjih godina povećan je broj slučajeva nasilja u porodici sa smrtnim ishodom. Ono što je karakteristično u ovim slučajevima jeste da se uglavnom radi o slučajevima u kojima su muževi nasilnici, gde postoje poremećeni porodični odnosi i gde žrtve (žene) trpe različite vidove nasilja već duži vremenski period. Dakle, tamo gde se pokaže tolerancija prema nasilju, za očekivati je da se isto nastavi i da dođe do težih posledica.

Najzad, nasilje u porodici može se definisati i kao „svako ponašanje jednog člana porodice, kojim se ugrožava ili povređuje telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice“ (Žarković et. al, 2012, p. 5; Delibašić, 2017). Prema mišljenju pojedinih autora, seksualno zlostavljanje i psihičko nasilje redovni su pratioci fizičkog nasilja u porodici. Treba reći i to da nema jedinstvenog stava o tome koja se sve ponašanja smatraju nasilničkim. Reč o prevashodno o pojavi čiji intenzitet vremenom raste i koja po pravilu menja oblike ispoljavanja. Nasilje u porodici obuhvata različite oblike zlostavljačkog ponašanja, i kao takvo ono predstavlja obrazac prinudnog ponašanja, sa različitim posledicama po psihičko i fizičko zdravlje žrtve takvih radnji.

Tako Jovanović (2010, pp. 24–25) ističe da „nasilje u porodici, pored fizičkog povređivanja koje je najuočljivije, uključuje i „nevidljivo nasilje“ kao psihološko zlostavljanje, vređanje i ponižavanje, a sa njima se smenjuju i

Kultura polisa
19(2), 89–109.

oblici ekonomskog nasilja, da se ono vrši u naročitom kontekstu disbalansa moći, dominacija i zloupotreba pozicije koja se u porodici ima, zloupotreba odnosa poverenja i zavisnosti, da je ono obično kontinuirano i da ukoliko ne bude blagovremeno sprečeno, ciklus nasilja u porodici može biti okončan i vršenjem najtežih krivičnih dela protiv života i tela". Dakle, slučajevi „nevidljivog nasilja" takođe proizvode niz posledica sa kojima se žrtva suočava a odnose se na različite vidove ponižavanja, osećanja manje vrednosti, podređenosti, depresije i slično. Karakteristično za ove vidove nasilja je to što ih i sama žrtva odmah ne prepoznaje, već slučajeve takvog ponašanja prihvata kao način rešavanja sukoba u partnerskom odnosu (Marković & Zirojević, 2021, p. 320).

U domaćoj literaturi, jednu od najobuhvatnijih kriminoloških definicija dale su Konstantinović-Vilić i Petrušić (2003, p. 28) prema čijem mišljenju „nasilje u porodici predstavlja kontinuiranu primenu fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje i povređivanje domena sigurnosti i odnosa poverenja i ispoljavanje kontrole i moći nad članovima porodice, bez obzira da li je u važećem zakonodavstvu predviđeno kao krivično delo i da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja".

U Republici Srbiji nasilje u porodici je prvi put inkriminisano u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije 2002. godine (član 18a). Danas je nasilje u porodici inkriminisano u aktuelnom Krivičnom zakoniku (Narodna skupština, 2005a), u članu 194 (krivično delo nasilja u porodici), zatim u Porodičnom zakonu (Narodna skupština, 2005b), u devetom poglavlju, čl. 197-200, te u Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici (Narodna skupština, 2016).

Prema odredbama člana 197 Porodičnog zakona, „nasilje u porodici jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasiljem u porodici smatra se naročito: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede, izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni

odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem, ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje".

Članovima porodice, u smislu prethodnih odredbi smatraju se supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, te lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu" (Narodna skupština, 2005b, čl. 197).

Krivično delo nasilja u porodici, u smislu člana 194 Krivičnog zakonika postoji u situaciji kada neko „primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice". Kazna za ovaj oblik dela je zatvor od tri meseca do tri godine. Istim odredbama je uređeno da „ ako je pri izvršenju prethodnog oblika dela korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina, te ako je usled svega prethodno rečenog nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina" (Narodna skupština, 2005a, čl. 194). Ako je činjenjem ovog krivičnog dela „nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina, a ako je član porodice maloletno lice učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina" (2005a, čl. 194).

Zatim, pored prethodno navedenih zakonskih odredbi, Vlada Republike Srbije je 2011. godine usvojila i Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima u daljem tekstu: Strategija), prema kojoj je „nasilje nad ženama rezultat neravnoteže moći

Kultura polisa
19(2), 89–109.

između žena i muškaraca. Nasilje koje se čini prema članovima porodice razlikuje se od nasilja učinjenog van porodice. Nasilje u porodici uvek predstavlja zloupotrebu moći i kontrolisanje članova porodice koji imaju manje moći ili raspolažu manjim resursima. U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći – ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene".

Prema tekstu Strategije (Vlada Republike Srbije [Vlada], 2011), nasilje u porodici je „svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu ili bilo kog drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik deli ili ne deli istu stambenu jedinicu sa žrtvom".

Nasilje u porodici uključuje različite oblike i manifestacije. Strategijom su opredeljeni sledeći oblici: fizičko nasilje, seksualno nasilje, psihičko nasilje i ekonomsko nasilje.

Fizičko nasilje podrazumeva „guranje, odgurivanje, povlačenje za kosu, udaranje, udaranje nogama, ugrize, davljenje, ubode, fizičko mučenje, nepružanje neophodne nege i pomoći ženama sa invaliditetom, premlaćivanje i ubistvo, ali ne isključuje i druge manifestacije. Težina povreda varira od najmanjih do ozbiljnih (prelomi, podlivi, modrice), trajnih povreda i smrti" (Vlada, 2011).

Seksualno nasilje „predstavlja svaku seksualnu aktivnost bez pristanka, što uključuje: seksualno zadirkivanje, nepoželjne komentare, neželjene seksualne predloge, prisilu na učešće ili gledanje pornografije, neželjeno dodirivanje, bolni i ponižavajući seksualni čin, prisilan seksualni odnos, silovanje i incest" (Vlada, 2011).

Psihičko (mentalno, emotivno) nasilje podrazumeva „omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovaranje, pretnje i prinude (sa upotrebom ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati telesne povrede), zastrašivanje, izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalne napade, ali ne isključuje i druge manifestacije" (Vlada, 2011).

Kultura polisa
19(2), 89–109.

Ekonomsko nasilje predstavlja „nejednaku dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje, odnosno kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva ili traženje vlasništva od kojeg se žrtva nasilja odrekla, odnosno nameravala da se odrekne, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika/ce – prodaju pod prinudom, ali ne isključuje i druge manifestacije“ (Vlada, 2011).

U vezi vođenja krivičnih postupaka za krivično delo nasilja u porodici, na ovom mestu valja učiniti osvrt na praksu sudova u Srbiji.

Istraživanje iz pomenute oblasti je sprovedeno u tri grada u Srbiji – Beogradu, Nišu i Novom Sadu, u svim fazama krivičnog postupka. „Analizom su obuhvaćeni sudski predmeti sa pravnosnažnim sudskim presudama u kojima je optužni akt (optužnica, optužni predlog) podnet u toku 2014. i 2015. godine. Ukupno je pregledano i analizirano 100 sudskih predmeta, odabranih po principu slučajnog uzorka i to: 50 predmeta Prvog, Drugog i Trećeg Osnovnog suda u Beogradu, 25 predmeta Osnovnog suda u Nišu, 25 predmeta Osnovnog suda u Novom Sadu. Broj sudskih predmeta u uzorku je 100, broj izvršenih krivičnih dela je 109, broj izvršilaca 101 i broj žrtava 122. Prema podacima dobijenim od strane sudova čija je praksa obuhvaćena istraživanjem, u 2014. i 2015. godini ovim sudovima podneta su ukupno 762 optužna akta“, što je i prikazano u Tabeli 1 (Petrušić et al., 2018, p. 28).

Učinioci i žrtve krivičnog dela nasilja u porodici

Nasilje u porodici, prema Petrušić et al. (2008, p. 9) „javlja se u nekoliko oblika: nasilje u braku, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva i nasilje prema deci. Svaki od ovih oblika predstavlja povređivanje i ugrožavanje domena sigurnosti i odnosa poverenja između članova porodice, a manifestuje moć i kontrolu nad žrtvom“. Nasilje prema članovima porodice je najčešće „duboko sakrivena tajna i članovi porodice o njemu ne govore javno, zato i govorimo o fenomenu „tamne brojke“ nasilja u porodici. Za članove porodice

veoma je značajno da porodica prema spoljnoj okolini sačuva izgled stabilnosti i sigurnosti porodičnog života. Nasilnik se često ponaša drugačije, različito kada je u javnosti i kada je u svom porodičnom ili privatnom okruženju, ispoljavajući svoju agresivnu prirodu u sopstvenoj kući. Veoma dugo važio je nepodeljen stav da su porodični odnosi strogo privatna sfera života i da je zaštita privatnosti mnogo značajnija od zaštite fizičkog i psihičkog integriteta člana porodice, žrtve nasilja" (2018, p. 9).

Nasilje nad ženama u partnerskim odnosima jeste „najrasprostranjeniji oblik nasilja u porodici, u kome je učinilac nasilja najčeše partner (supružnik ili bivši supružnik). Prema podacima udruženja Autonomni ženski centar, tom udruženju se od 2000. godine do 2009. godine obratilo 5.660 žena koje su doživele nasilje u porodici (podaci su zasnovani na objedinjavanju podataka iz godišnjih izveštaja u desetogodišnjem periodu). Počinioci su u 94 % slučajeva bili muškog pola, a partnersko nasilje se odigralo u 75 % slučajeva. Prema podacima Savetovališta protiv nasilja u porodici, to udruženje je u toku 2009. godine primilo 4.888 poziva u vezi s nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici. U sigurnim kućama, u periodu od 2000. godine do 2010. godine boravile su 1.442 žene, kao i 1.329 dece. Od toga, čak 88% žena je trpelo nasilje od supružnika, a 12% od drugih srodnika" (Opsenica Kostić, et al., 2016, p. 149).

Istraživanje nasilja u porodici u Vojvodini pokazalo je da „Vojvodina spada u područja sa visokom stopom psihičkog i fizičkog nasilja. Više od polovine ispitivanih žena (uzorak je obuhvatio 516 žena iz sedam gradova Vojvodine) odgovorilo je da su posle svog punoletstva bile žrtve nekog od oblika nasilja u porodici. Pri tome, skoro svaka druga žena bila je žrtva psihičkog nasilja, skoro svakoj trećoj ženi je prećeno fizičkim nasiljem, a oko trećine je i postalo žrtva fizičkog nasilja. Skoro svaka peta žena bila je žrtva proganjanjanja, a nešto manje od desetine žena odgovorilo je da su viktimizirane seksualnim nasiljem. Dominira partnersko nasilje, ali, pored njega, javlja se i nasilje koje vrše deca prema roditeljima, roditelji prema punoletnoj deci, kao i nasilje među srodnicima po tazbini" (Nikolić-Ristanović, 2010, p. 127).

Najopštije posmatrano, žrtva nasilja u porodici je lice koje je izloženo i trpi nasilje od člana porodice. Iako je nesporno da su žene te koje u najvećem broju slučajeva bivaju u ulozi žrtve, takođe nasilje mogu da trpe i deca, muškarci, starije osobe, kao i osobe koje poseduju određene hendikepe, odnosno fizičke ili psihičke nedostatke. Dakle, u ulozi žrtve porodičnog nasilja može se pojaviti svako, bez obzira na bilo kakve kriterijume i lična svojstva.

Ako se učini širi opservativni osvrt na to ko može biti žrtva nasilja u porodici, može se reći da „određen profil žrtve ne postoji. U 95% slučajeva su to žene, mlade ili stare, udate ili neudate, zaposlene ili nezaposlene, obrazovane ili bez škole, bogate ili siromašne, bele ili crne. Sve žene/devojke mogu biti potencijalne žrtve nasilja. Njih uglavnom odlikuje tradicionalno shvatanje podele polnih uloga u porodici/vezi, da imaju nisko samopuzdanje i samopoštovanje, da često imaju istoriju porodičnog nasilja i da veruju u predrasude o nasilnom odnosu. Deca su takođe često žrtve nasilja. Deca žrtve i/ili svedoci nasilja u porodici, odrastajući u takvom okruženju, preuzimaju model nasilnog ponašanja (Bjelajac & Merdović, 2019, 192). Na taj način se kod muške dece stvaraju predispozicije da takav model ponašanja nastave i budu nasilnici. Svakako, kao kategorija lica koja su često izložena nasilju, koja takve vidove nasilja često prihvataju i koji se možda i ponajviše osećaju nezaštićenim i bespomoćnim jesu starija lica. Imajući u vidu da je reč o licima koja imaju ograničenu fizičku snagu, koja se nalaze u zavisnom položaju u odnosu na nasilnika (često nasilnik „vodi" brigu o njima), ova lica retko prijavljuju nasilje. Kada je reč o nasilju u porodici teško je odrediti profil učinioca. Nasilnik često može biti i osoba koja odaje utisak uzornog građanina, smirenog, osoba koja uživa i određeni ugled i na prvi pogled poseduje sve karakteristike porodičnog čoveka. Takođe, nasilnik često može biti i osoba koja je zavisnik od alkohola, droga, ili drugih bolesti zavisnosti, osoba koja ne poseduje društveni ugled i koja je izgubila samopoštovanje i samopouzdanje.

U okolnostima kada se porodično (naročito partnersko) nasilje dešava, najčešće pitanje je zašto žena trpi nasilje. Matijašević i Otašević (2003, p. 13) ovde ističu da su „najčešći razlozi za ostajanje u nasilju: strah, deca, osećanje

stida i krivice, nedostatak samopouzdanja, izolovanost i iscrpljenost, ekonomska zavisnost, nedovoljna informisanost o procedurama i pravima, nasilje u primarnoj porodici i drugi razlozi. Trpljenje nasilja određeno je kako društvenim shvatanjem tako i brojnim psihološkim razlozima. Objašnjenje se, delimično, može naći u najčešćoj dinamici nasilnog odnosa u kojem se smenjuju faze nasilja, kada celokupnu moć poseduje nasilnik, i faza kajanja, u kojima žena ima privid svoje moći i kontrole situacije. Okolina, a često i stručnjaci osećaju bespomoćnost da pruže podršku ženi. Nije retko da okolina ispoljava otvoreno nerazumevanje, pa čak i ljutnju, što žena „pristaje" na nasilje, ne traži ili ne prihvata ponuđenu pomoć".

Aktuelna zakonska rešenja

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici uređuje se „sprečavanje nasilja u porodici i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici" (Narodna skupština, 2016, čl 1). Odredbom člana 2 ovog Zakona, određen je cilj njegovih odredbi – „da na opšti i jedinstven način uredi organizaciju i postupanje državnih organa i ustanova i time omogući delotvorno sprečavanje nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici" (Matijašević Obradović & Stefanović, 2017, p. 25).

Sprečavanje nasilja u porodici sprovodi se kroz različite aktivnosti kojima se proaktivno deluje u cilju otkrivanja nasilja u porodici, kao i raličitim aktivnostima koje se preduzimaju onda kada dođe do otkrivanja nasilja u porodici. Policija, javna tužilaštva, sudovi opšte nadležnosti i prekršajni sudovi, kao nadležni državni organi, i centri za socijalni rad, kao ustanove su organi koji sprovode mere zaštite od nasilja u porodici i pružaju pomoć žrtvama od nasilja u porodici. Pored nadležnih državnih organa i centara za socijalni rad, u sprečavanju nasilja u porodici, preko davanja pomoći i obaveštavanja o nasilju, kao i pružanju podrške žrtvama nasilja učestvuju i druge ustanove u oblasti dečje, socijalne zaštite, obrazovanja, vaspitanja i zdravstva, kao i tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalnih samouprava.

Članovima 29–31 uređeno je pitanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici i žrtvama krivičnih dela određenih u članu 4 ovog zakona, a koja sadrže elemente nasilja u porodici. Pa tako, „državni organi i ustanove dužni su da u prvom kontaktu sa žrtvom nasilja u porodici daju žrtvi potpuna obaveštenja o organima, pravnim licima i udruženjima koji joj pružaju zaštitu i podršku, na način i na jeziku koji žrtva nasilja razume. Žrtva nasilja u porodici ima pravo na besplatnu pravnu pomoć. Po prijemu procene rizika kojom je ustanovljena neposredna opasnost od nasilja u porodici, grupa za koordinaciju i saradnju izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi, koji sadrži celovite i delotvorne mere zaštite i podrške žrtvi, ali i drugim članovima porodice kojima je podrška potrebna. U izradi individualnog plana zaštite i podrške žrtvi učestvuje i žrtva, ako to želi i ako to dozvoljava njeno emotivno i fizičko stanje. Mere zaštite moraju da pruže bezbednost žrtvi, da zaustave nasilje, spreče da se ono ponovi i zaštite prava žrtve, a mere podrške da omoguće da se žrtvi pruži psihosocijalna i druga podrška radi njenog oporavka, osnaživanja i osamostaljivanja“.

U cilju praćenja izvršenja odredbi ovog Zakona, „Vlada obrazuje Savet za suzbijanje nasilja u porodici, koji prati primenu ovog zakona i poboljšava koordinisanje i delotvornost sprečavanja nasilja u porodici i zaštitu od nasilja u porodici“ (čl. 35, st. 1).

Prema članu 198 Porodičnog zakona, „protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice. Mere zaštite od nasilja u porodici koje mogu trajati najviše godinu dana jesu:

1. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;

2. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;

3. zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;

4. zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;

Kultura polisa
19(2), 89–109.

5. zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice“.

Postupak sprečavanja nasilja u porodici je uređen odredbama Zakona o sprečavanju nasilja u porodici i podrazumeva sledeća rešenja.

Prema članu 13, „svako mora da policiji ili javnom tužiocu prijavi bez odlaganja nasilje u porodici ili neposrednu opasnost od njega, a državni i drugi organi, organizacije i ustanove obavezni su da neodložno prijave policiji ili javnom tužiocu svako saznanje o nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega“. Članom 14 je uređeno da su „policijski službenici dužni da odmah obaveste nadležnog policijskog službenika o svakom nasilju u porodici ili neposrednoj opasnosti od njega, bez obzira kako su za to saznali, i imaju pravo da, sami ili na zahtev nadležnog policijskog službenika, dovedu mogućeg učinioca u nadležnu organizacionu jedinicu policije, radi vođenja postupka. Zadržavanje u nadležnoj organizacionoj jedinici policije radi vođenja postupka može trajati najduže osam časova“.

Zatim, „nadležni policijski službenik mora da mogućem učiniocu koji je doveden u nadležnu organizacionu jedinicu policije pruži priliku da se izjasni o svim bitnim činjenicama, da prikupi potrebna obaveštenja od drugih policijskih službenika, odmah proceni rizik neposredne opasnosti od nasilja u porodici (u daljem tekstu: procena rizika) i da izrekne hitnu meru za sprečavanje nasilja u porodici (u daljem tekstu: hitna mera)“ (čl 15).

Procena rizika „zasniva se na dostupnim obaveštenjima i odvija se u što kraćem roku. Pri proceni rizika naročito se vodi računa o tome da li je mogući učinilac ranije ili neposredno pre procene rizika učinio nasilje u porodici i da li je spreman da ga ponovi, da li je pretio ubistvom ili samoubistvom, poseduje li oružje, da li je mentalno bolestan ili zloupotrebljava psihoaktivne supstance, da li postoji sukob oko starateljstva nad detetom ili oko načina održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja koji je mogući učinilac, da li je mogućem učiniocu izrečena hitna mera ili određena mera zaštite od nasilja u porodici, da li žrtva doživljava strah i kako ona procenjuje rizik od nasilja“ (čl 16). Ako posle procene rizika „ustanovi neposrednu opasnost od nasilja u porodici, nadležni policijski službenik donosi naređenje kojim izriče hitnu

meru učiniocu koji je doveden u nadležnu organizacionu jedinicu policije. Hitne mere su: mera privremenog udaljenja učinioca iz stana i mera privremene zabrane učiniocu da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj. Naređenjem mogu da se izreknu obe hitne mere“ (čl. 17).

Posle prijema obaveštenja, procene rizika i naređenja, „osnovni javni tužilac proučava obaveštenja i vrednuje procenu rizika nadležnog policijskog službenika. Ako u vezi sa tim ustanovi neposrednu opasnost od nasilja u porodici, dužan je da sudu podnese predlog da se hitna mera produži, u roku od 24 časa od časa uručenja naređenja licu kome je izrečena hitna mera“ (čl. 18).

Osnovni sud „produžava hitnu meru ako posle vrednovanja procene rizika nadležnog policijskog službenika, vrednovanja procene rizika koje je učinio osnovni javni tužilac, ocene priloženih dokaza i tvrdnji iz predloga osnovnog javnog tužioca i ocene izjašnjenja lica kome je hitna mera izrečena, ustanovi neposrednu opasnost od nasilja u porodici, inače odbija predlog kao neosnovan“ (čl. 19).

Zaključak

Nasilje u porodici je sve izraženiji problem savremenog društva. Imajući u vidu temu, rad se bavi pitanjima – šta je nasilje u porodici, ko je žrtva, a ko učinilac krivičnog dela nasilja u porodici, koja je svrha Zakona o sprečavanju nasilja u porodici i aktuelnih zakonskih rešenja, a u okviru toga, šta su mere zaštite i koje mere zaštite postoje, te koji su to postupci za dobijanje naloga za zaštitu.

Uopšte uzev, nasilje u porodici kao savremeni društveni fenomen poprimilo je mnogo značajnije razmere u društvenim okvirima i probudilo daleko značajniju pažnju javnosti u odnosu na druga krivična dela protiv braka i porodice.

Kada je reč o Srbiji, postoji izrazita potreba za prevencijom porodičnog nasilja. Problem je, naime, veoma rasprostranjen i duboko ukorenjen u tradiciji društva, tako da je prevashodno potrebno stabilizovati i izgraditi društvo na

novim vrednostima nenasilja. Razbiti određene predrasude koje se odnose na neravnopravnost polova, različitim ulogama u porodici, ali poseban naglasak je potrebno staviti na podizanju svesti o prijavljivanju nasilja, jer tamo gde je prisutna tolerancija od strane žrtve prema nasilniku, nasilje će samo da se nastavi i najčešće završiti sa težim posledicama.

Posebno imajući u vidu pojavljivanje novih i složenijih formi nasilja (Bjelajac & Filipović, 2021), potrebno je naglasak staviti na adekvatnu edukaciju stanovništva o svim aspektima nasilja u porodici, kao i na dobru kordinaciju institucija u cilju preveniranja potencijalnih radnji koje se podvode pod nasilje u porodici, kao i u cilju pravovremene reakcije na radnje koje su već učinjene. Republika Srbija je po tom pitanju uradila mnogo, a koliki je značaj i namera da se porodično nasilje smanji i pruži briga i zaštita žrtvama govori i činjenica da je donet *lex specialis* iz oblasti nasilja u porodici, a odnosi se na sprečavanja ove pojave.

Reference

Bjelajac, Ž., & Merdović, B. (2019). Nasilje nad decom u porodici. *Kultura polisa*, *XVI*(39), 191–202.

Bjelajac, Ž., & Filipović, A. M. (2021). Specific Characteristics of Digital Violence and Digital Crime [Specifičnosti digitalnog nasilja i digitalnog kriminala]. *Pravo – teorija i praksa*, *38*(4), 16–32. https://doi.org/10.5937/ptp2104016B

Delibašić, V. (2017), Zaštita od nasilja u porodici kao element bezbednosne kulture. *Kultura polisa*, *14*(posebno izdanje 1), 21–32.

Žarković, M., Šurlan, T., Kiurski, J., Matić, M., & Josimović, S. (2012). *Ka boljoj zaštiti žrtava nasilja u porodici: odgovor pravosuđa*. Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

Jovanović S. (2010). *Pravna zaštita od nasilja u porodici*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Konstantinović-Vilić, S. & Petrušić, N. (2003). Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa na teritoriji Niša. *Temida*, *6*(2), 27–36.

Lukić, M., & Jovanović, S. (2001). *Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Marković, D. M., & Zirojević, M. T. (2021). Ćutanje između ljubavi i straha - Zašto žrtve nasilja ćute. U Z. Kuburić, A. Zotova & Lj. Ćumura (Ur.). *Ljubav i strah u interdisciplinarnim istraživanjima*: zbornik radova sa naučnog skupa, Beograd 9–10. maj 2021 (pp. 311–329). CEIR, Porodični razgovori.

Matijašević, D., & Otašević, S. (2003). *Nasilje nad ženama i posledice po zdravlje - za radnike primarne zdravstvene zaštite i urgentne medicine*. AŽC – Zdravstveni program. http://www.womenngo.org.rs/zensko-zdravlje/Prirucnik_za_zdravstvene_radnike.pdf

Matijašević Obradović, J., & Stefanović, N. (2017). Nasilje u porodici u svetlu Porodičnog zakona, Krivičnog zakonika i Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. *Pravo – teorija i praksa*, *34*(4–6), 13–28.

Vlada Republike Srbije [Vlada]. (2011). *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*. (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 27/2011).

Narodna skupština Republike Srbije [Narodna skupština]. (2005a). *Krivični zakonik*. (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019). https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html

Narodna skupština Republike Srbije [Narodna skupština]. (2005b). *Porodični zakon*. (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2005, 72/2011 – dr. Zakon i 6/2015). https://www.paragraf.rs/propisi/porodicni_zakon.html

Narodna skupština Republike Srbije [Narodna skupština]. (2016). *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici*. (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 94/2016). https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.html

Nikolić-Ristanović, V. (2010). *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Nikolić-Ristanović, V. (2002). *Porodično nasilje u Srbiji*. Viktomološko društvo Srbije i „Prometej“.

Njegulović, J. (2012). Nasilje u porodici - tri segmenta pravne zaštite u domaćem zakonodavstvu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 62, 593–603.

Opsenica Kostić, J., Todorović, J., & Janković, I. (2016). *Izazovi savremene*

porodice. Univerzitet u Nišu.

OSCE. (n.d.). Priručnik za pomoć i savete žrtvama porodičnog nasilja. https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/88710.pdf

Petrušić, N., Žunić, N., & Vilić, V. (2018). Krivično delo nasilja u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazovi. OEBS, Misija u Srbiji. https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/424802

Kultura polisa
19(2), 89–109.

Prilog

Tabela 1.

Praksa sudova u Srbiji povodom vođenja krivičnih postupaka za krivično delo nasilje u porodici

	Prvi Osnovni sud u Beogradu	**Drugi Osnovni sud u Beogradu**	**Treći Osnovni sud u Beogradu**	**Osnovni sud u Novom Sadu**	**Osnovni sud u Nišu**	**Ukupno**
2014	46	215	18	65	47	391
2015	124	81	31	90	45	371

Izvor. Petrušić, Žunić, & Vilić (2018, p. 29).

Kultura polisa
19(2), 89–109.

Domestic Violence – Certain Criminological and Criminal Law Aspects

Jelena Matijašević & Joko Dragojlović

University Business Academy in Novi Sad

Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Summary

Domestic violence as an act of expressing power and control over the victim within the family, in recent years has acquired the characteristics of a model of behavior, and as such is a very current subject of doctrinal analysis, but also behavior whose suppression is particularly interested in practice. In general, domestic violence as a contemporary social phenomenon has taken on much more significant proportions in society and has aroused far more significant public attention than other crimes against marriage and the family. When it comes to Serbia, there is a clear need to prevent domestic violence. Namely, the problem is very widespread and deeply rooted in the tradition of society, so it is primarily necessary to stabilize and build society on new values of non-violence. Bearing in mind the topic, the paper deals with issues – what is domestic violence, who is the victim and who is the perpetrator of the crime of domestic violence, what is the purpose of the Law on Prevention of Domestic Violence and other current legal solutions, to identify available protection measures and the procedures for ensuring their implementation.

Keywords: domestic violence, marriage, family, protection of victims, psychological violence, physical violence